

Bo Frid, *Jesper Svartvik: Thomasevangeliet med Jesusorden från Oxyrhynchus. Text med översättning och anmärkningar av Bo Frid. Inledning och kommentar av Jesper Svartvik. 320 sid. Arcus förlag, Lund 2002.*

Äntligen har så en nyöversättning av Thomasevangeliet kommit. Lyckligtvis blev det en vetenskaplig utgåva. Förhoppningsvis skall den inte bara bidra till det vetenskapliga arbetet med denna viktiga text utan även hindra att texten rycks ur sitt sammanhang. Många är nämligen de som använder texter (bara de är gamla) som gudasända och livsupplysande utan närmare reflektion över i vilket sammanhang texten en gång hörde hemma.

Bo Frid har gjort en nyedition av den koptiska texten utifrån *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices*. Här framgår lakuner och skadade skrivtecken etc. I Frids «Anmärkningar till text och översättning» betonar han att han sökt återspegla den koptiska textgestalten, göra en översättning som ligger tätt intill originalet. Detta är mycket lovvärt, särskilt som innebörden av texten stundtals är mycket dunkel. I dagsläget kan en översättare inte tillåta sig att göra översättningen ren (på svenska) eftersom det med nödvändighet innebär att man anser sig ha en nyckel till textens innebörd. Det har vi inte. Dessutom pekar Frid i «Anmärkningar» på språkliga svårigheter, tänkbara skrivfel samt på möjliga rekonstruktioner av lakuner.

Tyvärr har inte den grekiska Oxyrhynchustexten parallellställts med den svenska översättningen. Här hänvisas läsaren istället till H Attridge's nyedition i *Nag Hammadi Codices, 2-7* (1989). Även här kryper Frids översättning längs den grekiska texten utan tanke på ren svenska. Allt för att läsaren skall få största möjliga närhet till den grekiska texten.

Efter Frids översättning följer Svartviks omfattande kommentar *logion* för *logion*, men Svartvik har även skrivit inledningen som berör textfyndet, «den gnostiska frågan», tvåkällshypotesen och Thomastraditionen. Avslutningsvis naturligtvis en litteraturförteckning och källförteckning som är ovärderlig för den som vill gå vidare.

Kommentaren är nästan uteslutande exegetisk (i betydelsen bibelvetenskaplig) och litteraturförteckningen domineras av exegetisk och kyrkohistorisk litteratur. Källorna är kristna eller judiska bortsett från några få «gnostiska». Religionshistorisk litteratur och religionshistoriska källor utanför judendom och kristendom lyser nästan helt med sin frånvaro. Detta är arbetets styrka och svaghet. Thomasevangeliets relation till Nya Testamentet och Gamla Testamentet har utretts så långt det går idag från ett exegetiskt perspektiv. Detta är en ovärderlig bragd.

Låt mig ändå beröra några språkliga problem som visar översättningsarbetets svårigheter för att därefter peka på några religionshistoriska frågeställningar.

Frid diskuterar komma till/bli till som översättningsalternativ till det koptiska $\omega\theta\eta\epsilon$, tex log 11, 42, 50, 61. Som Frid skriver betyder $\omega\theta\eta\epsilon$ naturligtvis bli till. Det är emellertid inte vilken tillblivelse som helst. Den fornegyptiska motsvarigheten hpr innebär tillblivelse genom allts upplysande vid soluppgången då mörkret skingras. Just detta ord har översättaren till koptiska valt i en rad fall och därmed är följande översättningsalternativ inte helt osannolika. I log 11 «När ni blir till i ljuset, vad skall ni göra». I log 50 «Om de säger till er: Var har ni blivit till? Säg till dem: Vi har kommit från ljuset, den plats där ljuset blev till genom sig självt». Denna tillblivelsens plats är verkligen inget okänt begrepp i andra Nag Hammadi texter, t ex i Adamsapokalypsen där tillblivelsens plats rimligen är en ökenbosättning. Därmed kan log 42 översättas «Bli till genom att förgås» istället för «Bli till genom att gå förbi». I log 61 «Om man blir till när man är ödelagd skall man fyllas av ljus, men om man blir till när man är kluven skall man fyllas av mörker» istället för «När den blir övergiven, skall den fyllas av ljus, men när den blir delad, skall den fyllas med mörker». I översättningsalternativet kommer konditionalis fram och Frids syftningsförslag kan diskuteras.

Betydligt större svårigheter erbjuder log 74 där Frid stannat för «Herre, det finns många runt baljan men inget i brunnen». Frid och flera med honom har utgått från att de maskulina orden $\tau\chi\omega\tau\epsilon$ — $\tau\omega\theta\eta\epsilon$ avskiljandet resp. sjukdomen är skrivfel då de inte ger någon mening i texten och då de har feminin artikel. Jag menar nog att det mest sannolika när man finner en felaktig bestämd artikel i en text är att översättaren eller författaren inte har språket som modersmål. Här skulle det alltså inte vara en kopt som översatt en grekisk text utan en grek som i missionerande syfte översatt en grekisk text till koptiska. Hur blir då en alternativ översättning om vi behåller orden? «Han sade: Herre det finns många i avskildhetens omgivning, men ingen i sjukdomen». Detta är inte helt obegripligt utifrån det perspektiv som dominerar Thomasevangeliet.

Jag vågar mig på att presentera dessa översättningsalternativ för att antyda hur dunkel texten delvis är samtidigt som jag vet att Bo Frid säkert är vår främste kunnare av det koptiska språket.

Allra sist några religionshistoriska reflektioner. Ordet gnosticism används relativt okommenterat. Jag vill påminna om Bo Frids inledning till översättningen 1967 av Brevet till Rheginos. «... som bekant vet vi ju inte så mycket om gnosticismen eller vad vi egentligen menar med gnosticism (lite tillspetsat: det brukar väl vara så att det vi inte begriper, sätter

vi en term på). Detta gäller ännu idag. Den arkipelag av rörelser och föreställningar vi möter under de första århundradena manar till försiktighet. 300-talets uppdelning av dessa föreställningar är kanske inte tillämpliga under de allra första århundradena. Kan vi överhuvudtaget räkna med teologiskt avgränsade grupper under de första århundradena. Kan vi tala om «huvudfåran av den tidiga kristendomen» som Svartvik gör i kommentaren till log. 37?

Kommentarens och översättningens omistlighet för exegetiken har jag redan nämnt. En svensk religionshistorisk kartläggning av Thomasevangeliets relationer till övriga Nag Hammadi texter, zoroastrism, nyplatonism, buddhism! ... borde vara nästa steg.

Per Linder

John P. Meier: *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus I–III (Anchor Reference Library). Doubleday, New York 1991–2001. Vol. I: The Roots of the Problem and the Person (1991). 484 sid. — Vol. II: Mentor, Message, and Miracles (1994). 1118 sid. — Vol. III: Companions and Competitors (2001). 703 sid.*

John P. Meier är en amerikansk katolsk NT-professor (numera vid Notre Dame University, Illinois), som sedan 1991 har publicerat ett av de mest omfattande arbeten som någonsin skrivits om den historiske Jesus. Den tredje volymen av arbetet kom ut i mitten av 2001, men då de två första volymerna i verket inte recenserats i denna tidskrift finns det anledning att presentera alla volymerna i en gemensam recension.

Vem och vad är det egentligen man undersöker, när man gör en vetenskaplig analys av den historiske Jesus? Meier börjar med påpekandet att den verkliga Jesus inte är samma sak som *den historiske Jesus*. Den senare är en vetenskaplig konstruktion, den bild av Jesus som en kompetent historiker kan komma fram till efter en noggrann analys av det källmaterial som finns. Den bilden är inte vad en kristen tror på. En troende kristen vet genom personlig erfarenhet mer om Jesus (t.ex. att han lever) än den kan göra som håller sig inom den historiska vetenskapens tränga, men välkontrollerade rum. I detta arbete har Meier gått in i det rummet. Han vill ställa fram det man kan veta om människan Jesus — och eftersom "man" betyder vilken kompetent forskare som helst, katolik, protestant, jude, eller agnostiker, behandlas här bara sådant i evangelierna som är i princip tillgängligt för empirisk undersökning och verifikation. Förf. tar inte upp frågor om realiteten i övernaturliga händelser, såsom Guds ingripande i Jesu underverk och uppståndelse eller Jesu identitet som Guds Son. Kanske är de fakta (Meier själv tror det som kristen), men de ligger utan-

för det undersökbara rum för en i trosfrågor agnostiskt arbetande historisk vetenskap.

När undersökningens gränser väl klarlagts, ägnar den första volymen 125 sidor åt en grundlig analys av vilka källor som finns till kunskap om Jesus. Utförligheten är betingad av att Meier har velat (och lyckats) skriva två slags texter i samma bok: en lättläst och välresonerad framställning uppe i texten, och en kvalificerad teknisk diskussion med den vetenskapliga litteraturen i ämnet, placerad i noter efter varje kapitel. Notapparaten utgör nästan hälften av verkets text. Båda texterna är av hög klass, baserade på gedigen sakkunskap och präglade av gott historiskt omdöme. Diskussionerna om t.ex. Josephus (kap. 3) och om Thomasevangeliet (i kap. 5) hör till det bästa jag läst i den genren. Resultatet är i och för sig inte oväntat, men ovanligt väl argumenterat: för användbart källmaterial om Jesus är vi nästan helt hänvisade till våra fyra evangelier.

Meier går vidare med en balanserad diskussion av hur man inom evangelierna bestämmer vad som kommer från Jesus själv. Han nedvärderar några sedvanliga kriterier för vad som kan bedömas som autentiskt Jesusmaterial (t.ex. möjligheten att se en arameisk formulering under den grekiska) och lyfter fram de fem äkthetskriterier som är användbara. Äkta är det som är:

- (1) genant för de kristna tradenterna men kommit med i alla fall, t.ex. att Johannes döpte Jesus (embarassment),
- (2) olikt både judisk och kristen tradition (dissimilarity),
- (3) belagt i mer än en traditionsström (multiple attestation),
- (4) koherent med det som vaskats fram med 1–3 (coherence).

Meier hävdar slutligen att man bland det som är äkta måste placera också (5) material som gör Jesu avrättning begriplig. Jesus var en person som faktiskt hotade, störde, och drev många samtida till sådan fiendskap att de till slut röjde honom ur vägen. En mild bild av Jesus som fridsam, okontroversiell vishetslärare kan inte vara historiskt riktigt.

Meier ägnar de återstående 230 sidorna av vol. I åt Jesu sociala kontext, dvs. åt frågor som den om hans ramn (Jeshu el. Jeshua), hans födelseort (inte Betlehem) och sociala nivå, vilket språk han talade och vilken utbildning han fått. Sannolikt var Jesu syskon födda av Maria. Jesus var alltså äldst men aldrig gift, och fram till någon gång år 28 e.Kr. var han en vanlig snickare i en vanlig landsby. Det är en del av hans marginalitet: som olärd lekman från den galileiska landsbygden befann sig Jesus långt från den historiska scenens och maktens centrum. Men det var hans radikala uppbrott ur denna stillsamma existens